

УДК 347.19

В.М. Зубар

**СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ
“ЮРИДИЧНА ОСОБА ПУБЛІЧНОГО ПРАВА”
ТА “ЮРИДИЧНА ОСОБА ПРИВАТНОГО ПРАВА”**

Проблема участі держави в цивільних правовідносинах неодноразово досліджувалася у вітчизняній та зарубіжній літературі, але й до сьогодення залишається актуальною. Статті 167-176 ЦК України встановлюють правові форми участі держави, Автономної Республіки Крим, територіальних громад у цивільних правовідносинах, а також визначають органи та представників, через які діють зазначені суб'єкти в цивільних правовідносинах. Слід зазначити, що положення Цивільного кодексу УРСР 1963 р. не передбачало такого поділу. У ст. 24 Кодексу передбачалося, що установи та інші державні організації, що перебувають на державному бюджеті, у випадках, передбачених законодавством Союзу РСР і Української РСР, діють від імені, відповідно, Союзу РСР або Української РСР.

З питань про цивільно-правове становище публічно-правових утворень та їхніх органів у цивілістиці відсутній єдиний підхід. У зв'язку з побудовою в новому Цивільному кодексі України нового підходу до зазначених суб'єктів слід говорити про необхідність побудови або, принаймні, корегування існуючої концепції суб'єктів цивільних правовідносин.

Як відомо, ст. 82 ЦК України поділяє юридичні особи, залежно від порядку їх створення, на юридичних осіб приватного права та юридичних осіб публічного права. При цьому критерієм такого поділу став порядок створення тих або інших юридичних осіб.

Порядок створення юридичних осіб регламентується законодавством України. Залежно від виду організації, завдань і цілей їхньої діяльності, від форми власності тощо розрізняють розпорядчий, дозвільний і нормативно-явочний порядок утворення юридичних осіб.

При розпорядчому способі утворення юридичних осіб потрібно лише розпорядження засновника, а додаткової державної реєстрації такі організації не потребують.

Дозвільний порядок утворення юридичних осіб характеризується тим, що для їх створення необхідно отримати дозвіл відповідних органів, які розглядають питання доцільності створення юридичних осіб. Наприклад, для створення міжгалузевих об'єднань підприємств необхідний відповідний дозвіл Антимонопольного комітету України.

Нормативно-явочний порядок утворення юридичних осіб найбільш поширений в Україні. Для утворення юридичної особи будь-якого спеціального дозволу державних органів і третіх осіб не потрібно. Реєструючий орган реєструє таку юридичну особу після перевірки дотримання порядку її утворення і відповідності засновницьких документів законодавству.

Юридична особа приватного права створюється в нормативно-явочному порядку на підставі установчих документів відповідно до ст. 87 ЦК України. Юридична особа публічного права створюється розпорядчим актом Президента України, органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим або органом місцевого самоврядування.

Більш детальний аналіз норм чинного законодавства та літератури дозволяє говорити про наявність інших додаткових критеріїв, за якими юридичні особи розділяються на публічні та приватні.

Юридичні особи приватного права створюються на підставі приватноправового акта для досягнення приватних цілей [1, с. 87]. До речі, держава, АРК, територіальні громади також можуть створювати юридичні особи приватного права (підприємницькі товариства тощо), брати участь в їхній діяльності на загальних підставах, якщо інше не встановлено законом. Н.С. Кузнєцова зазначає, що юридичні особи публічного права — це ті юридичні особи, які створюються безпосередньо законом або адміністративним актом як носії публічних завдань, їх організація регулюється приписами законів публічних інтересів і вони загалом виконують відповідні публічні функції [2]. В.І. Борисова визначає публічних юридичних осіб через мету їхньої діяльності — як публічно-правові утворення (органи державної влади, органи місцевого самоврядування, державні підприємства, державні установи тощо), що мають за мету державні інтереси, тобто визнані державою і забезпечені правом інтереси соціальної спільноти, задоволення яких служить неодмінною умовою і гарантією її існування і розвитку.

Виходячи з відмінностей у правосуб'єктності юридичних осіб у галузі публічного і приватного права (у галузі публічного права — це переважно питання юридичної субординації та підпорядкування, у галузі приватного права — питання координації), порядок створення, організаційно-правові форми, правовий статус юридичних осіб публічного права визначаються не нормами цивільного законодавства, а нормами державного, адміністративного та інших галузей публічного законодавства [3].

На відміну від положень Цивільного кодексу 1963 р., юридичні особи приватного права мають, як правило, не спеціальну, а універсальну правоздатність. За наявності універсальної правоздатності юридична особа здатна мати такі самі цивільні права та обов'язки (цивільну правоздатність), як і фізична особа. Виняток складають лише ті права, які за своєю природою можуть належати тільки людині (наприклад, право на життя, право на охорону здоров'я тощо).

Юридичні особи публічного права наділяються спеціальною правоздатністю. Під спеціальною правоздатністю розуміється наявність у юридичної особи таких прав та обов'язків, які відповідають цілям і завданням її діяльності. Обсяг правоздатності юридичних осіб публічного права визначається у спеціальних нормативно-правових актах про ці особи, а також в їхніх засновницьких документах.

Якщо для юридичних осіб приватного права здійснення певних видів діяльності є правом, то для певних видів юридичних осіб публічного права така діяльність є обов'язком. Так, відповідно до ст. 6 Закону України "Про Національний

банк”, основною функцією Національного банку є забезпечення стабільності грошової одиниці України. На виконання своєї основної функції Національний банк сприяє дотриманню стабільності банківської системи, а також, у межах своїх повноважень, – цінової стабільності. Виходячи з цього, виключною функцією НБУ є право монополюсно здійснювати емісію національної валюти України та організувати її оборот; виступати кредитором останньої інстанції для банків і організувати систему рефінансування тощо.

Оскільки юридичні особи публічного права створюються розпорядчим способом державними органами та органами місцевого самоврядування або організаціями, які належать до публічних за іншими підставами, визначеними в законі чи іншому нормативно-правовому акті, їх організаційно-правові форми не є предметом цивільно-правового регулювання, а, отже, визначаються публічними законами. Слід також зазначити, що в деяких республіках колишнього СРСР (наприклад, Грузія) прийнято спеціальний узагальнюючий закон про юридичні особи публічного права.

Під організаційно-правовою формою юридичної особи мається на увазі передбачений законодавством певний тип організацій, і як такі повинні створюватися та діяти юридичні особи. Юридичні особи приватного права можуть створюватися у формі товариств, установ та в інших формах, встановлених законом. Як видно, перелік форм не вичерпний, але в ЦК України розглядається перш за все правовий статус товариств та установ. Товариством визнається організація, створена шляхом об'єднання осіб (учасників), які мають право участі в цьому товаристві. У залежності від мети діяльності та розподілу прибутку товариства поділяються на підприємницькі та непідприємницькі. Підприємницькими визнаються товариства, які здійснюють підприємницьку діяльність з метою одержання прибутку та подальшого його розподілу між учасниками. На відміну від них, непідприємницькі товариства не мають за мету одержання прибутку для його подальшого розподілу між учасниками. Установою визнається організація, створена однією або кількома особами (засновниками), які не беруть участі в управлінні нею, шляхом об'єднання (виділення) їхнього майна для досягнення мети, визначеної засновниками, за рахунок цього майна. Особливості правового статусу окремих видів установ встановлюються законом.

На відміну від юридичних осіб публічного права, де неможливе встановлення вичерпного переліку організаційно-правових форм, для юридичних осіб приватного права законодавством передбачений певний обмежений перелік таких форм.

Л.Л. Чантурія виділяє також таку особливість юридичних осіб приватного права за якою вони, як правило, є суб'єктами основних прав та свобод, визначених конституцією, а для юридичних осіб публічного права така можливість не передбачена. Це обумовлено сутністю та значенням цих прав, що спрямовані на захист суб'єктів приватного права від втручання держави. Оскільки юридичні особи публічного права самі є державними організаціями, то відсутня необхідність у їх захисті від держави [4].

І в зв'язку з цим більшість юридичних осіб публічного права мають владні повноваження стосовно третіх осіб, здійснюючи їх шляхом видання відповідно

нормативно-правових актів, що стають обов'язковими для виконання останніми. Юридичні особи приватного права, на відміну від юридичних осіб публічного права, не наділені можливістю видавати нормативно-правові акти.

Юридична особа повинна мати своє майно, відокремлене від майна його учасників (засновників), членів трудового колективу, інших організацій, громадян, держави тощо. Наявність майна створює матеріальну базу діяльності юридичної особи. Під майном розуміються не тільки речі, але й майнові права та обов'язки (наприклад, право користування природними ресурсами, приміщеннями). Міра майнової відособленості в різних юридичних осіб може відрізнятися. Однак у всіх випадках можливість володіти, користуватися і розпоряджатися майном має таку міру відособленості майна, яка достатня для визнання організації юридичною особою. Як особливість юридичних осіб публічного права можна виділити правовий режим майна, яке за ними закріплене. Держава (АРК, територіальні громади) передають майно юридичним особам публічного права, які в подальшому володіють ним на праві оперативного управління або повного господарського відання. При цьому це майно залишається в державній або комунальній власності. За юридичними особами приватного права майно, як правило, закріплюється на праві власності, що обумовлює можливість для органів управління такою юридичною особою більш широко та самостійно використовувати речові права. Наприклад, право товариства з обмеженою відповідальністю на передачу в заставу майна не вимагає отримання додаткових дозволів (погоджень) інших організацій.

Таким чином, порівнюючи юридичні особи публічного та приватного права, ми можемо виділити такі критерії для їх поділу: способи утворення, мета (цілі) діяльності, правоздатність, правовий режим майна, перелік організаційно-правових форм, наявність можливості видавати нормативно-правові акти тощо. Безумовно, зазначений перелік критеріїв не є вичерпаним, що дозволяє звертатися до цієї проблеми в подальших дослідженнях.

Література

1. Чигир В.Ф. Физические и юридические лица как субъекты гражданского права. – Минск: Амалфея, 2000.
2. Кузнецова Н. Концептуальні засади інституту юридичної особи в новому цивільному законодавстві України // Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: Матеріали регіональної наук.-практ. конф. – Л., 2002. – С. 215-216.
3. Борисова В.І. До проблем участі публічних юридичних осіб в цивільних правовідносинах // Трансформація відносин в Україні: організаційно-правові та економічні проблеми: Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. – О.: ОНУ МОНУ, Астропринт, 2003. – С. 7-8.
4. Чантурия Л.Л. Юридические лица публичного права: их место в гражданском праве и особенности правового регулирования // Гос. и право – 2008. – № 3. – С. 40-41.